

Vzpostavitev slovensko-avstrijskih odnosov po razpadu habsburške monarhije¹

Andrej Rahten*

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 94(497.4:436)"1918/1919", 327(497.4:436)"1918/1919"

Andrej Rahten: Vzpostavitev slovensko-avstrijskih odnosov po razpadu habsburške monarhije. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 90=55(2019), 3–4, str. 25–51

Članek, ki temelji na slovenskih in avstrijskih arhivskih virih, govori o začetkih slovensko-avstrijskih odnosov po razpadu habsburške monarhije. Podrobno je predstavljeno vzpostavljanje diplomatsko-konzularnih predstavništev v novih državah, pri čemer je prvič ocenjen pomen Ljubljane kot sedeža zastopništva avstrijske republike, na katerem je deloval Josef Fasching. Po drugi strani pa sta ovrednoteni tudi vloži prvih jugoslovanskih predstavnikov slovenskega rodu na Dunaju Ivana Švegla in Josipa Pogačnika.

Ključne besede: Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, Republika Nemška Avstrija, Josip Pogačnik, Josef Fasching, Ivan Švegel

1.01 Original Scientific Article

UDC 94(497.4:436)"1918/1919", 327(497.4:436)"1918/1919"

Andrej Rahten: The Establishment of the Slovene-Austrian Relations after the Break-up of the Habsburg Monarchy. Review for History and Ethnography, Maribor 90=55(2019), 3–4, pp. 25–51

The article, which is based on Slovene and Austrian archival materials, describes the beginnings of the Slovene-Austrian relations after the break-up of the Habsburg Monarchy. The establishment of diplomatic and consular offices in the new states is pre-

* dr. Andrej Rahten, znanstveni svetnik ZRC SAZU, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija; Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija; andrej.rahten@zrc-sazu.si

¹ Članek je nastal v okviru raziskovalnega projekta J6–7069 (A) *Družbena in identitetna mobilnost v slovenskem prostoru med poznim srednjim vekom in razpadom habsburške monarhije*.

sented in detail. The importance of Ljubljana as the seat of the representation office of the Austrian Republic, where Josef Fasching was active, is presented for the first time. The roles of the first Yugoslav representatives of Slovene origin, Ivan Švegel and Josip Pogačnik, who were active in Vienna, are also evaluated.

Key words: Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, Republic of German Austria, Josip Pogačnik, Josef Fasching, Ivan Švegel

UVOD

Stoletnica *Senžermenske pogodbe* je nedvomno dober povod za (nov) razmislek o začetkih slovensko-avstrijskih odnosov. Pred stoletjem se med Slovenci in Avstrijci niso izoblikovale zgolj meje v geografskem pomenu, ampak je prišlo ob razpadu habsburške monarhije tudi do razhajanj na številnih drugih področjih. Nastala je vrsta sporov med oblastmi v Ljubljani in na Dunaju, ki je za Slovence po več stoletjih skupnega bivanja v mnogonarodni državi skoraj preko noči postal prestolnica tuje, pravzaprav sovražne države. Seveda je imela ta ločitev tudi predzgodovino, ki jo je Franc Rozman v zborniku o slovensko-avstrijskih odnosih v 20. stoletju strnil v naslednjo ugotovitev: »Zadnjih četrtn stoletja skupnega bivanja Slovencev in Nemcev v okviru avstroogrške monarhije zaznamuje začetek tistih tenzij v političnem življenju, ki jih v prejšnjih obdobjih ni bilo, zdaj pa so postajale vse hujše in večje; njihov vrhunec predstavljajo prva svetovna vojna, razpad monarhije in usoda dveh narodov nekdanje skupne države, ki je ostala obremenjena za vse 20. stoletje.«²

Slovenski politiki so po prevratu soustanovili Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev, avstrijski pa so iz nemško govorečih jedrnih kronovin stare Avstrije sestavili novo republiko. Ne eni ne drugi se niso hoteli izreči za naslednike stare monarhije, a so iz nasledstva skupne države izhajali številni spori, ki jih je bilo treba reševati tudi po diplomatski poti. Prav želja po raziskavi začetkov slovensko-avstrijskih odnosov je bila glavna motivacija za nastanek tega prispevka, čeprav je povod za njegov nastanek novejšega datuma, saj je povezan z nedavno predstavitvijo zadnje knjige dr. Rudolfa Agstnerja, diplomata in kronista zgodovine avstrijske diplomacije v eni osebi.³ Med pripravami na

² Rozman, *Odnos*, str. 63.

³ Agstner, *Handbuch des k. (u.) k. Konsulardienstes*. V Den Haagu rojeni Rudolf Agstner (1951–2016) se je lahko pohvalil z uspešno diplomatsko kariero, med katero je Avstrijo med drugim predstavljal na sedežu Združenih narodov v New Yorku, predvsem pa je bil dejaven v afriških državah, nazadnje kot veleposlanik v Etiopiji in stalni predstavnik pri Afriški uniji. Toda vsa desetletja je hkrati tudi neumorno raziskoval zgodovino avstrijske diplomacije, od habsburških časov pa do avstrijske republike. Tako je napisal 15 knjig in prek 200 študij, ki so še danes nepogrešljivo čtivo za poznavalce zgodovine diplomacije. Kot je poudaril Franc Rozman v svojem prispevku na ljubljanski predstavitvi knjige 21.

predstavitev knjige sem izbrskal eno od zadnjih Agstnerjevih pisem, v katerem me je ob pisanju svoje predzadnje monografije o avstrijskih diplomatskih povprašal, ali mi je morda znano ime dr. Josefa Faschinga.⁴ Ta nekdanji okrajni komisar v Celju je bil 8. novembra 1918 namreč imenovan za »pooblaščenca nemško-avstrijskega državnega urada za zunanje zadeve« pri tedanji slovenski vladi v Ljubljani. Fasching je bil po Agstnerjevih ugotovitvah sploh prvi zastopnik avstrijske republike v tujini.⁵ Ta podatek seveda daje misliti, da bi kazalo nekoliko več napisati o začetkih slovensko-avstrijskih odnosov v ustanovnem letu novih držav.

DIPLOMATSKI ZAPLETI V NEKDANJI PRESTOLNICI

29. oktobra 1918 so Slovenci s slovesnostjo v središču Ljubljane vstopili v Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov.⁶ Tokrat nimam namena razpravljati o tem, ali in v kolikšnem smislu so imeli znotraj te države Slovenci konfederalni status. Dejstvo je, da se je ta tvorba s sedežem v Zagrebu, ki ji je formalno načeloval kot predsednik Narodnega veča SHS Anton Korošec, že po enem mesecu združila s Kraljevino Srbijo v novo državo pod dinastijo Karađorđevićev. Kljub temu je zanimivo vprašanje, kakšni so bili odnosi Narodne vlade SHS in njene naslednice Deželne vlade za Slovenijo z oblastmi v sosednji Avstriji. Pri tem seveda ne odstopam od znanih ugotovitev, da Država SHS ni bila mednarodnopravno priznana. Vendar je vseeno očitno, da je ljubljanska vlada poskušala gojiti diplomatske stike z nekaterimi državami na območju razpadle habsburške monarhije, običajno s pooblastilom, pogosto pa tudi brez izrecnega vedenja zagrebških in beograjskih oblasti.

Že prva vlada, ki jo je vodil Josip vitez Pogačnik, nekdanji podpredsednik avstrijskega državnega zbora, je ocenila, da bo treba z avstrijsko republiko vzpostaviti stalne stike. Za to nalogo je Pogačnik pooblastil Ivana Švegla,

oktobra 2019, se imamo prav Agstnerju zahvaliti, da bolje poznamo tudi številne slovenske konzule, ki so služili pod zastavo habsburške monarhije. Agstnerja sem kot zgodovinar spoznal že pred desetletjem, saj sva pogosto raziskovala podobne teme, ki segajo v čas diplomacije habsburške monarhije. Po spletu naključij sem na Dunaju sodeloval tudi z vodilnim poznavalcem diplomatskega in konzularnega arhiva v Haus-, Hof- und Staatsarchivu dr. Gerhardom Gonso, ki je prevzel plemenito nalogo, da je dokončal in uredil – sicer že v veliki meri napisano – zadnje Agstnerjevo delo. Knjiga je nepogrešljiv priročnik za poznavanje zgodovine konzularne službe nekdanje skupne države.

⁴ Osebni arhiv avtorja, Agstnerjevo pismo avtorju, 28. 11. 2014.

⁵ Agstner, *Handbuch des Österreichischen Auswärtigen Dienstes*, str. 382.

⁶ Število memoarskih in znanstvenih del o prevratnih dogajanjih na Slovenskem je zelo obsežno. Na tem mestu velja zato omeniti zgolj najnovejše delo Jurija Perovška in tam navedeni seznam virov in literature. Perovšek, *Slovenski prevrat*, str. 308–322.

nekdanjega avstro-ogrskega konzula v ZDA in Kanadi. Po telefonu mu je sporočil, da se je z Narodnim večem SHS v Zagrebu dogovoril, naj prevzame predstavništvo nove države na Dunaju. 6. novembra 1918 je Pogačnikova vlada imenovala Švegla za konzularnega agenta na Dunaju in ga prijavila pri zadnjem cesarsko-kraljevem ministrskem predsedniku Heinrichu Lammaschu. Toda ta sklep je morala Pogačnikova vlada po opozorilu tajnika Narodnega veča SHS Alberta Kramerja že čez tri dni preklicati. Šele ko je ljubljanska vlada dobila 13. novembra pooblastilo Narodnega veča SHS, je lahko Švegla obvestila, da je imenovan za zaupnika Narodnega veča SHS na Dunaju.⁷

Slika 1: Ivan Švegl
(vir: arhiv družine Simcic)

Slika 2: Josip Pogačnik
(vir: NUK)

Toda Švegl očitno ni bil edini jugoslovanski predstavnik na Dunaju.⁸ 31. oktobra 1918, torej na dan, ko je bila ustanovljena v Ljubljani Narodna vlada SHS, je začel na Dunaju delovati Jugoslovanski odbor, ki ga je vodil dr. Rudolf Sardelič, podpredsednik pa je bil Andrej Gabršček.⁹ Sardeličev odbor je takoj zaprosil Narodno veče SHS v Zagrebu, naj pošlje na Dunaj delegata za sodelovanje z odborom. Iz Zagreba je prišel odgovor šele čez 12 dni. Pooblastilo za zastopanje na Dunaju je dobil dr. Petar Defranceschi, vendar ne kot delegat pri Jugoslovanskem odboru, ampak kot konzularni agent Države SHS. To je

⁷ *Narodno vijeće SHS*, str. 59, 239 in 259.

⁸ Več o Šveglu diplomatski dejavnosti Rahten, *Med Kakanijo in Wilsonio*.

⁹ Svolfjšak, »Označen sem«, str. 368.

povzročilo precej zmede, saj je vmes na Dunaju že začel delovati tudi Švegel.¹⁰ V izogib morebitnim nesporazumom je Pogačnikova vlada 20. novembra Šveglu naročila: »Da ne pride do konfliktov z drugimi jugoslovanskimi dunajskimi krogi, se Vas tudi povabi, da delujete sporazumno z Odborom južnih Slavena in zlasti tudi z dr. Petrom Defranceschijem, ki po poročilih ondi v prid Jugoslovancem tudi uspešno deluje.«¹¹ Toda tako Defranceschi kot tudi Švegel sta delala vsak zase, nista pa želela sodelovati z Jugoslovanskim odborom. Da je bil zaplet še večji, pa je poskrbela Narodna vlada v Sarajevu, ki je tudi poslala na Dunaj svojega predstavnika dr. Božidarja Čerovića, dvornega svetnika v bivšem avstro-ogrskem skupnem finančnem ministrstvu.¹²

Švegel je kasneje to zmedo komentiral z naslednjimi besedami: »Vsak Slovenec ali Bosanec, ki je živel na Dunaju, je hotel postati ambasador, nastale so takoj intrige in 'cenkanje', da so nas začeli Avstrijci zasmehovati, neki dr. Defranceschi je bil tako neuk v diplomaciji, da si je pustil napraviti gumijasto stampiljo na nemškem in francoskem jeziku, kjer se je ob enem tituliral kot 'Konsularagent' in 'Chargé d'affaires' Jugoslavije /.../.«¹³ Nič čudnega torej, da so v vodstvu *Bayerischer Lloyd*a Švegla naslavljali kar kot »predstavnika hrvaške narodne vlade«. Seveda pa so zaradi zapletov prestižnega značaja trpeli navadni državljani: avstrijski državni sekretar za zunanje zadeve dr. Otto Bauer je tako rotill Sardelića, naj uredi prevoz goriških beguncev iz taborišča Bruck ob Litvi, saj jih avstrijska država nima več s čim hraniti.¹⁴

Sploh se je diplomacija Države SHS v fazi nastajanja soočala s številnimi težavami, pri čemer so svojo vlogo odigrali tudi nedefinirani odnosi s Kraljevino Srbijo.¹⁵ Da ti niso v najboljšem stanju, so opazili tudi avstrijski diplomati. V tej zvezi je zanimivo poročilo o dogajanjih na ženevski konferenci v začetku novembra 1918, na kateri so se prvič srečali predstavniki Kraljevine Srbije in Jugoslovanskega odbora z Antonom Koroščem, ki je predstavljal južne Slovane habsburške monarhije. Poročilo je nastalo v času, ko je v Bernu še delovalo cesarsko in kraljevo poslaništvo.¹⁶ Avstro-ogrski generalni konzul je opazil veliko Koroščevo popularnost, saj so ga ob prihodu v Ženevo na želez-

¹⁰ *Narodno vijeće SHS*, str. 239.

¹¹ Arhiv Jugoslavije, fond 334, fascikel 204, Dosje Ivana Švegla [dalje: AJ, DIŠ], Pogačnikov dekret Šveglu, 20. 11. 1918.

¹² *Narodno vijeće SHS*, str. 258.

¹³ Arhiv Slovenskega biografskega leksikona, Osebna mapa Ivana Švegla, Avtobiografija Ivana Švegla.

¹⁴ *Narodno vijeće*, str. 260 in 509.

¹⁵ Rahten, *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije*, str. 182–199.

¹⁶ Švica je dolgo odlašala s priznanjem avstrijske republike, priznala jo je šele 9. januarja 1920. Cesarska in kraljeva poslaništvo v Bernu in generalni konzulat v Zürichu sta bila kot zadnji predstavištvi stare monarhije razpuščena 31. oktobra 1920. Moos, *Habsburg*, 93.

niški postaji pričakali z ovacijami. Njegovega sogovornika Nikolo Pašića, ki je vodil delegacijo Kraljevine Srbije, pa je srbska kolonija sprejela zelo hladno. Prav tako je pozornost vzbudila izjava enega od Pašićevih spremljevalcev, da ima pravico do sankcije ustave jugoslovanske države samo kralj iz dinastije Karađorđević. Pašić je menda zagovarjal »konfederacijo pod srbskim vodstvom«, njegovi nasprotniki pa so se zavzemali za »polno enakopravnost vseh treh plemen«. Na Korošca so se obrnili tudi srbski zagovorniki federalistične republike, češ da bo samo s takšno preureditvijo mogoče prelomiti s starimi sistemi. Slovenski državnik je bil sicer bolj zadržan, je pa poudarjal, da je habsburški cesar Karel južnim Slovanom priznal pravico do samoodločbe.¹⁷

S podporo Kraljevine Srbije je bilo težko uresničevati diplomatske ambicije eksponentov Države SHS. Toda še težje jih je bilo uresničevati brez nje. Predsedstvo Narodnega veča SHS je sicer imenovalo svoje konzularne agente, poleg Defranceschija na Dunaju so bili še v Beogradu Valerijan Pribičević, Budimpešti Marko Petrović in Pragi Roko Bradanović. Vendar je moralo že 8. novembra 1918 zaprositi ministrstvo za zunanje zadeve Kraljevine Srbije, naj jim pomaga odposlati kopije depeš, saj v Zagrebu niso vedeli, ali so slednje sploh prispele do pravih naslovnikov.¹⁸

Tako v Šveglovem kot Defranceschijevem primeru jugoslovanska stran sploh ni zaprosila Avstrijcev za agrema. Toda kljub temu je dunajska vlada v znak dobre volje njuno delovanje dovoljevala. To pa ni pomenilo, da je lahko avtomatično računala na reciprociteto pri imenovanju svojih zastopnikov v Ljubljani, kot bi to vsaj v mirnejših časih zahtevali diplomatski običaji.

OD CESARSKEGA URADNIKA DO REPUBLIKANSKEGA ZASTOPNIKA

Kot sem omenil že v uvodu, je dunajski urad za zunanje zadeve za zastopanje avstrijskih interesov v Ljubljani 8. novembra 1918 pooblastil Josefa Faschinga, ki je bil do takrat zaposlen na okrajnem glavarstvu v Celju.¹⁹ O Faschingu imamo zelo malo podatkov, saj se kot uradnik v javnosti politično ni izpostavljajal, čeprav je glede na takratne razmere v mestu ob Savinji mogoče s

¹⁷ Österreichisches Staatsarchiv, Archiv der Republik, Auswärtige Angelegenheiten, Neues Politisches Archiv, Liasse Personalien [dalje: ÖSTA/ADR, AA, NPA, LP], karton 381, Mapa Ernest Krulej, Poročilo avstro-ogrskega generalnega konzula iz Ženeve, 7. 11. 1918.

¹⁸ *Narodno vijeće*, str. 59, 239 in 259.

¹⁹ Österreichisches Staatsarchiv, Archiv der Republik, Bundeskanzleramt, Auswärtige Angelegenheiten, Neue Administrative Registratur, Fach 4, Osebna mapa Josefa Faschinga [dalje: ÖSTA/ADR, BKA/AA, NAR, OMJF], Bauerjev dekret o Faschingovem imenovanju, 8. 11. 1918. Zahvaljujem se kolegu Dieterju Lautnerju, ki mi je pomagal pri iskanju citiranega gradiva.

precejšnje gotovostjo sklepati, da se je prišteval k nemškim nacionalcem. Med prvo svetovno vojno je poleg funkcije okrajnega komisarja deloval tudi pri zagotavljanju pomoči družinam mobiliziranih vojakov, s čimer si je marca 1918 prislužil tudi posebno priznanje štajerskega državnega namestništva.²⁰ Nekdanji cesarski uradnik v Celju je bil torej po prevratu imenovan na mesto predstavnika avstrijske republike v Ljubljani. Kot izhaja iz zaprisege, ohranjene v Faschingovi osebni mapi, je kot »služabnik države Nemške Avstrije« prisegel pri svoji »moški besedi« in »državljski časti«, da bo z vsemi svojimi »fizičnimi in duševnimi močmi« služil »nemškoavstrijski domovini«, »brez-pogojno« in »ne glede na žrtve«. Njegovo delo naj bi temeljilo na zakonih, ki jih je sprejela Narodna skupščina, izvršuje pa vlada.²¹

Fasching je nastopni obisk pri Pogačniku opravil 14. novembra 1918.²² Sprva se je zdelo, da gre v Faschingovem primeru za zgolj začasno imenovanje. Bauer je namreč menil, da Fasching nima ne potrebne izobrazbe in ne ustrezne avtoritete, zato je bil sprožen postopek za novega predstavnika – dvornega svetnika Adalberta Kotziana. A ko so z Dunaja zaprosili, da mu jugoslovanska stran podeli agrema, dolgo časa sploh niso dobili odgovora. Po večkratnih urgencah pa je ta le prišel v obliki telegrama iz Ljubljane. Podpisan je bil predsednik Narodne vlade SHS Pogačnik: »Hofrat Kotzian nicht genehm.« Bauer je 26. novembra 1918 pisno zaprosil Pogačnika, Švegla in Defranceschija, naj jugoslovanska stran vsaj pojasni razloge za odklonitev.²³

Izkazalo se je, da je bil glavni razlog za odklonilni odnos Katzianova pretekla funkcija: do 8. novembra 1918 je bil namreč predsednik Okrožnega sodišča v Celju, nakar je bil odstavljen.²⁴ Bauer je neformalno izvedel, da so Kotziana v Ljubljani odklonili zato, ker je veljal za »renegata«. Ker je moral poskrbeti za zapolnitev številnih drugih mest, se je Bauer konec novembra 1918 odločil, da bo v Ljubljani ostal Fasching, a le kot odpravnik poslov. Za Ljubljano ni želel več predlagati nikogar, pač pa se je odločil, da bo poslal poslanika v Zagreb.²⁵ Tako je bila Ljubljana v diplomatskem smislu degradirana v korist Zagreba.

Fasching je torej ostal v Ljubljani. Ena od nalog, ki jih je imel, je bilo tudi reševanje zapletov v primerih, ko so tako oblasti na Dunaju kot v Ljubljani posegale v pristojnosti druga drugi. Tipičen primer so bili mobilizacijski pozivi. 4. februarja 1919 je tako dunajski državni urad za zunanje zadeve pri Defranceschiju zaprosil za intervencijo glede ravnanja pri mobilizaciji državljanov

²⁰ *Deutsche Wacht*, 23. 3. 1918, str. 3.

²¹ ÖSTA/ADR, BKA/AA, NAR, OMJE, Obrazec za zaprisego v službi Nemške Avstrije.

²² Perovšek, *Slovenski prevrat*, str. 133–134.

²³ *Außenpolitische Dokumente der Republik Österreich* [dalje: ADÖ], I, str. 193–195.

²⁴ *Ravniharjevi spomini*, str. 135.

²⁵ ADÖ, I, str. 216.

Nemške Avstrije. Janko Brejc, nekdanji poverjenik za notranje zadeve, ki je sredi januarja 1919 prevzel vodenje Deželne vlade za Slovenijo, je namreč zagrozil z izgonom tistim, ki so se hoteli izogniti mobilizaciji s sklicevanjem na nemško poreklo. Brejc je na seji vlade 3. marca pojasnil, da je šlo za nesporazum, ki je nastal na podlagi pogovora s Faschingom. Slednji ga je namreč povprašal, ali bodo vpoklicani tudi prebivalci nemške narodnosti, odgovoril pa mu je, »da se pač ne bode pripuščalo zlorabe v tem smislu, da bi se prebivalci pod pretvezo nemške narodnosti oprostili vojaške službe, sicer pa vživali vse udobnosti jugoslovanskega državljanstva«. Čeprav je Brejc kasneje trdil, da je govoril »čisto na splošno, ne da bi omenjal prebivalstvo spornega ozemlja«, se vendarle zdi, da ga je Fasching kar dobro razumel.²⁶

Kljub takšnim in podobnim nesporazumom se je Fasching obdržal na funkciji celo leto. Potrdila ga je tudi beograjska vlada »v uradni misiji kot šefa ekspoziture zaradi vidiranja potnih listin v Ljubljani«.²⁷ Podobne naloge je v istem času opravljal v Zagrebu Stephan Iselstöger. Njun položaj pa je postal nekoliko vprašljiv, ko je Avstrija poslala v Beograd za gerenta svojega zastopništva Wilhelma Engertha. Šlo je za izkušenega konzula, ki je bil na to funkcijo izbran verjetno tudi zaradi svojega rojstnega kraja – bil je namreč rojen v Mariboru.²⁸ Engerth je v depeši 14. avgusta 1919 opozoril na pogovor z generalnim sekretarjem na zunanjem ministrstvu Rajkom Vintrovićem, ki je avstrijskega kolega nejeverno vprašal, ali se Fasching in Iselstöger sploh nahajata na diplomatski listi zastopništva v Beogradu. Engerth mu je zagotovil, da sta oba podrejena beograjskemu predstavništvu. Kljub temu je iz Engerthove depeše jasno razvidno, da mu kompetence kolegov v Ljubljani in Zagrebu niso bile povsem jasne. Prav tako ni vedel, pri katerih oblasteh in v kakšni funkciji sta bila sploh akreditirana. Vintrović pa ga je ob tej priložnosti tudi opozoril, da tudi status jugoslovanskih predstavništev v Avstriji ni povsem jasen. Pri tem je imel v mislih zlasti dejavnost jugoslovanskih zastopnikov v Gradcu. Vintrović je izrazil prepričanje, da so težave v komunikaciji med državama tudi posledica pomanjkanja diplomatskih izkušenj jugoslovanskih funkcionarjev, ki so zato premalo poučeni o svojih kompetencah.²⁹

Ni povsem jasno, kakšno zastopstvo Jugoslovancev v Gradcu je imel v mislih Vintrović. Kolikor je mogoče sklepati na podlagi ohranjenih virov, so se tamkajšnji Slovenci morali zanašati predvsem na lastno iznajdljivost. Do začetka januarja je »zastopništvo Jugoslovancev na Nemškem Štajerskem v

²⁶ Ribnikar, *Sejni zapiski*, II, str. 12–13.

²⁷ ÖSTA/ADR, BKA/AA, NAR, OMJF, Nota zastopnika Kraljevine SHS na Dunaju avstrijskemu državnemu sekretarju Bauerju, 17. 4. 1919.

²⁸ Agstner, *Handbuch des Österreichischen Auswärtigen Dienstes*, str. 203 in 381.

²⁹ ÖSTA/ADR, BKA/AA, NAR, OMJF, Engerthova depeša državnemu uradu za zunanje zadeve, 14. 8. 1919.

Gradcu« vodil Slavko Farkaš, nato pa sta mu sledila dr. Vekoslav Vršič in Pavel Šega.³⁰ O tem vprašanju bi bile potrebne nadaljnje raziskave, čeprav se zdi, da bo ustrezne vire težko najti.

Fashing je bil razrešen 16. novembra 1919.³¹ Kakšni so bili razlogi za njegovo zamenjavo, je težko povsem zagotovo reči. Na podlagi ohranjenih virov je mogoče sklepati, da so bili tudi zdravstvene narave, saj je že 5. septembra zaradi zdravstvenega stanja zaprosil za šesttedenski dopust. Poudaril je, da nujno potrebuje počitek, saj ni imel dopusta že vse od leta 1913.³² Koliko in ali sploh so k Faschingovi razrešitvi botrovale tudi pritožbe, ki jih najdemo v njegovi arhivski osebni mapi, je seveda posebno vprašanje. Šlo je namreč za precej kontradiktorne trditve, ki so bile mešanica političnih diskvalifikacij in očitkov o korupciji. Po eni strani so mu očitali, da je nastopal preveč nemško nacionalistično.³³ Po drugi strani pa si je prislužil pritožbo, da je bil Slovencem celo preveč naklonjen.³⁴ V obeh primerih pa so mu očitali, da zadeve rešuje premalo skrbno.

³⁰ *Slovenec*, 13. 1. 1919, str. 4.

³¹ Agstner, *Handbuch des Österreichischen Auswärtigen Dienstes*, str. 42.

³² ÖSTA/ADR, BKA/AA, NAR, OMJF, Faschingova prošnja državnemu uradu za zunanje zadeve za dopust, 5. 9. 1919.

³³ O nepravilnostih na predstavnstvu v Ljubljani govori podrobno tudi nepodpisani memorandum, ki je glede na kontekst verjetno plod interne inšpekcije. Avtor memoranduma je tako trdil, da je imel Fasching nad vrati napis »Nemški konzulat« in ne »Nemškoavstrijski«. Izrazilo je menda protežiral Nemce pred Slovenci in se ravnal po strankarskem načelu, kar je vodilo v korupcijo (nekoč je menda ena od strank pustila zanj cigare s pripombo: »Šef bo že vedel, zakaj so.«). Hkrati je bilo Faschingu očitano preveč ležerno obravnavanje vlog za izdajanje potnih listov. Ko je nekoč obiskal zagrebškega kolega Iselstögerja, ki je veljal za pridnega in vestnega uradnika, mu je svetoval, naj si vendar toliko ne prizadeva in naj žigosanje listin prepusti kar enemu od pisarjev. Sploh je menda Fasching preveč posegal v utečene postopke, pri čemer mu je avtor pritožbe očital, da je uredil potne liste svojemu nečaku, ki sploh ni bil nemški Avstrijec. Pritožbe so letele tudi na njegovo kadrovsko politiko, saj je menda kot uslužbenca zaposlil bivšega telovadnega učitelja z ene od ljubljanskih srednjih šol, katerega najboljša kvalifikacija je bila, da je bil – rajhovski Nemec. ÖSTA/ADR, BKA/AA, NAR, OMJF, Memorandum o razmerah na ljubljanskem predstavnstvu, nepodpisano, nedatirano.

³⁴ Tozadevno kritiko si je Fasching prislužil s strani graške izpostave organizacije Deutsche Mittelstelle. Tudi v njenem dopisu so se znašli očitki na račun prepočasnega urejanja zadev in da je bil Fasching v osebni komunikaciji s strankami pogosto neprijazen, celo grob. Menda se je premalo brigal za zadeve Nemcev, še zlasti glede osvoboditve interniranih, po drugi strani pa naj bi šel preveč naproti Slovencem. Vodstvo graške organizacije je zahtevalo Faschingov odpoklic, pri tem pa je izrazilo tudi skrb, da bi ga lahko nasledil njegov namestnik dr. Kurt Leitmaier, ki da je znan po pomanjkanju energije pri zastopanju interesov nemškoavstrijskih državljanov. ÖSTA/ADR, BKA/AA, NAR, OMJF, Dopis organizacije graške izpostave Deutsche Mittelstelle državnemu uradu za zunanje zadeve, 10. 10. 1919.

Kakorkoli že, na Dunaju so se naposled odločili, da »samouka« Faschinga zamenjajo z izkušenim konzulom, ki se je lahko pohvalil z bogatimi poklicnimi izkušnjami iz časa habsburške monarhije. Rudolf Kohlruss, nekdanji avstro-ogrski poslanik v Sofiji, je bil sicer že od januarja 1919 vodja oddelka za potne listine na predstavnštvu v Ljubljani, nato pa je bil ob Faschingovi zamenjavi imenovan za konzula. Na tem mestu je ostal do leta 1924, ko ga je nasledil generalni konzul Felix Strautz.³⁵

Tudi Faschingovi kritiki so priznavali, da je v poprevratni dobi potekalo delo avstrijskega predstavnika v Ljubljani v neugodnih razmerah.³⁶ Zastopal je interese države, ki je bila sicer sosednja, a so bili odnosi z njo zaradi procesa ločevanja zelo kompleksni, pogosto pa tudi sovražni.

DEAVSTRIZACIJA SLOVENIJE

Proces »deavstrizacije« Slovenije, kot ga je domiselno poimenoval Ervin Dolenc, je potekal relativno hitro.³⁷ Seveda je bil najbolj viden po zlomu »trdnjavskega trikotnika« na Štajerskem, a močno so ga občutili tudi ljubljanski Nemci. Ob vstopu v leto 1919 so mladi nacionalisti po kavarnah pobrali nemške časopise in jih sežgali pred Kazino, nekdanjim simbolom nemške moči v mestu.³⁸ Ljubljanska vlada je prepovedala uvoz avstrijskih političnih časnikov, razen v kolikor niso bila namenjeni njenim poverjeništvom. Ni pa bil prepovedan uvoz nepolitičnih listov, kamor je vlada štela tudi *Wiener Zeitung*.³⁹

Bilo je slišati tudi pritožbe, da oblasti nove države izganjajo nemške uradnike iz stanovanj v Ljubljani. Slovenski tisk jim je kot protiutež očital ravnanje s slovenskimi uradniki v Gradcu. Sredi februarja 1919 so menda enemu izmed njih brez najave vdrli v stanovanje, pohištvo pa zmetali v klet.⁴⁰ S težavami so se soočali tudi podjetniki, saj je čezmejno trgovanje potekalo po zapletenem postopku prek dveh pooblaščenih institucij: v Beogradu je bila to Praška kreditna banka, na Dunaju pa *Deutschösterreichisches Warenverkehrsbüro*.⁴¹

Tudi menjava poštnih štampiljk ni bila izvedena preko noči. Poverjeništvu za promet je sredi januarja 1919 izdalo ukaz, da so štampiljke nekdanje

³⁵ Agstner, *Handbuch des Österreichischen Auswärtigen Dienstes*, str. 203. Sedež avstrijskega konzulata je bil na Turjaškem trgu 4.

³⁶ ÖSTA/ADR, BKA/AA, NAR, OMJF, Dopis organizacije graške izpostave Deutsche Mittelstelle državnemu uradu za zunanje zadeve, 10. 10. 1919.

³⁷ Dolenc, *Deavstrizacija*.

³⁸ Milčinski, *Dnevnik*, 415.

³⁹ Ribnikar, *Sejni zapiski*, II, 78.

⁴⁰ *Slovenec*, 19. 2. 1919, str. 2.

⁴¹ *Slovenec*, 23. 4. 1919, str. 3.

monarhije še v rabi, iz starih jeklenih dvojezičnih pa, da je po možnosti treba izsekati nemški napis.⁴² Februarja 1919 je bil po navodilu beograjske vlade ukinjen promet s poštними nakaznicami z Avstrijo.⁴³ Toda že sredi istega meseca je na seji ljubljanske vlade poverjenik za promet dr. Pavel Pestotnik poročal, da je bila poslana na Dunaj skupina poštних uradnikov, ki so v nekdanji prestolnici študirali poslovanje poštne hranilnice. Pestotnik je zadovoljno ugotovil: »Nemška Avstrija jim je šla zelo na roko.«⁴⁴ Po svoje je res šlo za zelo kontradiktorno situacijo: v času vojaških spopadov na Koroškem in Štajerskem so ljubljanski poštni uradniki hodili na posvetovanja z avstrijskimi kolegi, ki so jim prijazno svetovali pri ustanavljanju Poštno-čekovnega urada za Slovenijo.

V slovenskem tisku so se v mesecih po razpadu skupne države vrstili kritični članki na račun razmer v stari Avstriji, pa naj je šlo za upravno-politično, gospodarsko ali kulturno področje. Le redko je bilo mogoče prebrati sklicevanje na staro ureditev, pa še v teh primerih je bilo treba izbirati besede. Tak primer previdnega poudarjanja avstrijskega zgleda je bila organizacija turističnega prometa, ki »je slovela po celem kontinentu kot ena najboljših« in bi na njenih osnovah kazalo iskati rešitve tudi v novi državi.⁴⁵ Ali pa kritika politike beograjske vlade zaradi podražitev železniškega prevoza. Ljubljanski dnevnik *Slovenec* je namreč 25. aprila 1919 napadel odločitev vlade, da za 200 % podraži prevoz na Južni železnici, s čimer bodo revni ljudje prisiljeni zopet hoditi peš. Pri tem je primerjal položaj v Avstriji, ki da ima očitno večji socialni čut, saj se je vožnja podražila za 1. razred samo 100 %, za drugi 66 % in tretji 55 %. V istem časopisu so se takrat znašle tudi pripombe zaradi domnevnega šikaniranja potnikov na vlakih na mejni kontroli Špilje, ki je bilo posledica stroge politike beograjske vlade.⁴⁶

Največji kamen spotike med dunajsko in ljubljansko vlado je bilo vprašanje razmejitev na Koroškem in Štajerskem. V Mariboru je tempo od 1. novembra 1918 narekoval Rudolf Maister, pogosto tudi prehitro za okus poverjenikov ljubljanske vlade.⁴⁷ 27. januarja 1919 je ob obisku ameriške komisije pod vodstvom podpolkovnika Shermana Milesa v Mariboru prišlo do izgrediv, ko so nemški protestniki pod vodstvom nekdanjega župana Johanna Schmidererja želeli izročiti Američanom improvizirane glasovnice z zahtevo po priključitvi mesta Avstriji. Ob posredovanju slovenskih vojakov je bilo ubitih in ranjenih

⁴² *Slovenec*, 14. 1. 1919, str. 3.

⁴³ *Slovenec*, 20. 2. 1919, str. 4.

⁴⁴ Ribnikar, *Sejni zapisniki*, I, 371.

⁴⁵ *Slovenec*, 21. 2. 1919, str. 5–6.

⁴⁶ *Slovenec*, 23. 4. 1919, str. 3.

⁴⁷ Podrobno o boju za Maribor v prevratni dobi Jenuš, *Ko je Maribor postal slovenski*.

več ljudi.⁴⁸ Dogodek je prišel v zgodovino kot »mariborska krvava nedelja« (čeprav je bil tistega dne ponedeljek).

Vesti o mariborskih žrtvah so v Avstriji povzročile precejšnje razburjenje. Nemško govoreči študenti na graški univerzi so protestirali proti nadaljevanju študija nenemških kolegov, njihove zahteve pa je podprl rektorat. Ost je bila uperjena v prvi vrsti proti slovenskim študentom, medtem ko naj bi ne bilo zamer do hrvaških.⁴⁹ Tudi ravnateljstvo graške trgovske akademije je Slovence izključilo.⁵⁰ Podobne zahteve so se pojavile tudi na poljedelski visoki šoli, ki je s sklepom profesorskega zbora zaradi mariborskih dogodkov izključila iz svojih vrst slovenske in hrvaške slušatelje. Sledila sta še sklepa dunajske univerze in visoke tehnične šole, ki sta iz istega razloga prav tako sklenili izključiti vse južnoslovanske študente.⁵¹ To je bil nedvomno še en argument več, da je treba izpolniti staro slovensko zahtevo o ustanovitvi univerze, ki jo avstrijske vlade niso bile pripravljene podpreti.

Tudi med mariborskimi pogajanci, ki so potekala sredi februarja 1919 med Avstrijci in Slovenci, so se pokazala ostra nasprotja med nekdanjimi sodržavljani. Anonimni avtor dopisa s Štajerskega je v komentarju prerakanj glede razmejitve citiral v časniku *Slovenec* tudi domnevno izjavo enega od avstrijskih pogajalcev: »Vi nas hočete iztrebiti, ker imate sedaj vso oblast. A prišel bo čas, ko bomo imeli mi vso oblast in tedaj bomo iztrebili mi vas.« Kljub pristranskosti pisca komentarja pa takšne izjave avstrijskega delegata v napetem vzdušju pogajanj ni mogoče izključiti. Slovenski odgovor na tovrstne grožnje tudi ni bil presenetljiv: nemški nacionalisti naj ne bi imeli pravice do kritike, saj so v času habsburške monarhije ravnali enako, čeprav jih je vezal znameniti 19. člen *Temeljnega ustavnega zakona* o zaščiti narodnostnih pravic. Tudi sklep pisca komentarja je bil pričakovan: »Manjšina mora biti lojalna.«⁵²

⁴⁸ *Slovenec*, 29. 1. 1919, str. 1.

⁴⁹ *Slovenec*, 2. 2. 1919, str. 3. Kot povračilni ukrep je bila ustavljena dobava premoga graški tehniki, za katero sta se pošiljala iz Slovenije dva vagona. *Slovenec*, 4. 2. 1919, str. 2.

⁵⁰ Mariborski policijski ravnatelj Ivan Senekovič je kasneje opisal tudi naslednji incident na graški trgovski akademiji: »Ko je par slovenskih akademikov zapuščalo zavod, je na trgovskega akademika Zdolška navalil bivši praporščak, učiteljščnik Reich z besedami: 'Du Hund, jetzt werden wir deutsch reden!' in ga med pritrjevalnim vpitjem zbrane množice pobil na tla ter obdeloval, da se je Zdolšek zgrudil in krvav obležal na tleh. Množica ga je nato siloma tirala na policijo, kjer mu pa niso mogli dokazati nobenega delikta, ter so ga morali pustiti na svobodo.« Senekovič, *Sedemindvajseti januar*, str. 113.

⁵¹ *Slovenec*, 5. 2. 1919, str. 6; *Slovenec*, 6. 2. 1919, str. 2. Senat dunajske univerze je sicer izključenim študentom predčasno priznal zimski semester kot dokončan. V *Slovencu* je izšel tudi komentar, da je nastopil čas za uvedbo francoščine kot obveznega jezika v vseh slovenskih srednjih šolah, »da bodo naši dijaki lahko študirali na zapadu in da se nam odpre zapadna kultura«. *Slovenec*, 6. 2. 1919, str. 3.

⁵² *Slovenec*, 16. 2. 1919, str. 2.

Definicija lojalnosti je bila v obeh državah seveda stvar interpretacije. V primeru koroških Slovencev si jo je najbolj radikalno razlagal koroški deželni upravitelj Arthur Lemisch, ko je po oktobrskem plebiscitu 1920 kljub predhodnim svečanim obljubam o varovanju manjšinskih pravic javno napovedal, da je treba iz »zapeljancev«, ki so glasovali za Jugoslavijo, že v eni generaciji spet narediti Korošce.⁵³ A tudi Nemci, ki so ostali na jugoslovanski strani meje, so takoj začutili, da v novi državi niso zaželeni. Znano je, da so Kočevarji protestirali proti slovenskemu pouku v ljudskih šolah. Pod udarom so bile zlasti šole v lastništvu društva *Deutscher Schulverein*, ki jih je slovenski tisk označeval za »brutalni način nemškega obmejnega, germanizatoričnega boja«, naperjenega proti slovenskim otrokom.⁵⁴ Da so se pod pretvezo odpravljajna predvojnih krivic sedaj dogajale nove, kaže na primer ravnanje slovenskih oblasti na šentiljski šoli, ko so se morali šolarji pod prisilo vpisovati v slovenske razrede.⁵⁵ Konec marca so bili nemški učitelji v Mariboru odpuščeni, šole pa zaprte, dokler niso prevzeli njihovih mest slovenski.⁵⁶

Posebno kočljivo je bilo vprašanje razdelitve premoženja nekdanje skupne države. Pogačnik je že z dopisom 17. novembra 1918 Šveglu naročil, naj pooblasti enega ali dva zaupnika na vsakem od ministrstev nekdanje države za inventariziranje aktov, dva dni kasneje pa mu je bilo dodeljeno tudi »vrhovno zastopstvo pri konferencah za likvidacijo bivšega zunanjega in vojnega ministrstva na Dunaju«.⁵⁷ Toda Švegel je bil imenovan za eksperta v delegaciji Kraljevine SHS na pariški mirovni konferenci. Po njegovem odhodu je vodstvo jugoslovanske likvidacijske komisije na Dunaju ljubljanska vlada zaupala dr. Miroslavu Ploju, nekdanjemu državnozborskemu poslancu iz Štajerske. Mednarodna likvidacijska komisija je delovala po načelu soglasja, zato je bilo seveda njeno delo zelo zahtevno, saj je obstajalo že v načelu nasprotje med zastopnikom avstrijske države in ostalimi članicami. Med najtežje dosjeje so spadali razdelitev kulturnih dobrin in arhivskega gradiva, kar bi prav tako kazalo podrobneje raziskati.⁵⁸

⁵³ Rahten, *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije*, str. 290–291.

⁵⁴ *Slovenec*, 16. 2. 1919, str. 4; *Slovenec*, 19. 2. 1919, str. 3.

⁵⁵ Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, Rokopisni oddelek, Ostalina Janka Mačkovska, Ms 1963, Silvester Košutnik, Šolska kronika šole v Št. Ilju od prevrata do konca šol[skega] leta 1920/21.

⁵⁶ *Slovenec*, 2. 4. 1919, str. 3.

⁵⁷ AJ, DIŠ, Pogačnikov dekret Šveglu, 17. in 19. 11. 1918.

⁵⁸ Prim. Moos, *Habsburg*, str. 56.

KOMISARIAT SHS V CELOVCU

Ko govorimo o slovensko-avstrijskih odnosih v poprevratnem letu, ne moremo mimo ocene delovanja komisariata nove države v Celovcu. Narodna vlada SHS je 1. novembra 1918 imenovala za komisarja za slovenski del Koroške duhovnika Franca Smodeja, predsednika Narodnega sveta za Koroško, sicer tudi urednika glasila koroških slovenskih katoliških narodnjakov *Mir* in enega najtesnejših zaveznikov Antona Korošca.

Komisariat je imel sedež v znanem slovenskem zbirališču, hotelu Trabe-singer. Koroška vlada pod vodstvom deželnega upravitelja Lemischa je komisariatu priznala eksteritorialnost, čeprav ji vseh atributov predstavnštva tuje države ni mogla ali hotela zagotavljati. Tako je vojaška patrolja zahtevala, da je treba sneti jugoslovansko trikoloro, ki je visela v noči s 3. na 4. novembra 1918, češ da bi ta lahko povzročila nemire. Dr. Jakob Reinlein je v imenu deželne vlade komisariat nekajkrat obiskal, toda očitno je slednji ostal tujek v sovražnem okolju. Tamara Griesser-Pečar v zvezi s tem ugotavlja: »Komisariat je bil v zelo težki situaciji. Ostal je brez prave politične in finančne podpore vlade, brez navodil, brez ustreznih uradnikov (samo dva) in juristov.« V pravnih zadevah sta nudila pomoč odvetnik dr. Ferdo Müller in njegov koncipient dr. Ferdinand Pirnat. Na komisariat so se obračale stranke različnih profilov: uradniki, ki so želeli vstopiti v jugoslovansko službo, trgovci, ki so imeli težave s transporti in so se soočali s pomanjkanjem surovin, nanj so prihajala vprašanja v zvezi z davki. Smodej je 5. novembra 1918 objavil razglas, naj se plačujejo samo še občinski davki, ne pa več državni in deželni. To je bilo neizvedljivo, saj šole, ceste in bolnišnice niso bile financirane z občinskimi davki. V glavnem je komisariat izdajal samo potna dovoljenja, do aprila 1919 jih je bilo 1746.⁵⁹

Ne da bi bila javno razglašena uradna vojna napoved, so na koroškem bojišču prvi strelj padli 18. novembra 1918, in sicer v spopadu med slovensko in avstrijsko patroljo na Ljubelju. Prvi vojak na avstrijski strani je padel v boju s Slovenci 24. novembra pri Škocijanu, prvi vojak na slovenski strani pa je padel 10. decembra 1918 v soočenju izvidnic zahodno od Malega Št. Vida.⁶⁰ Spopadi med slovenskimi in avstrijskimi vojaki, ki so še nekaj mesecev nazaj skupaj krvaveli na frontah habsburške monarhije, so bili vse prej kot viteški. O tem priča usoda majorja Alfreda Lavriča, nekdanjega junaka s soške fronte, ki je v novi državi poveljeval delu slovenskih čet na Koroškem. V decembrski

⁵⁹ Griesser-Pečar, *Politično življenje*, str. 463–465. Zahvaljujem se kolegu Valentinu Simi in kolegici Brigitte Entner za pomoč pri identifikaciji uslužbenca komisariata Ferdinanda Pirnata.

⁶⁰ Švajncer, *Slovenska vojska*, str. 75.

ofenzivi koroških Nemcev je bil ranjen in ujet. Ko je ležal v celovški bolnišnici skoraj nezavesten, so ga hoteli koroški vojaki usmrtiti. Eden od njih ga je menda udaril s puškinim kopitom, medtem ko so ostali merili vanj. Rešilo ga je posredovanje starejšega vojaka.⁶¹ Lavrič je bil sicer po poročanju *Slovenca* ujet pred Borovljami, ko je peljal strelivo k svojim vojakom, časopis *Jugoslavija* pa ga je razglasil za izdajalca. Novico pa je zvedel kar na operacijski mizi od primarija celovške bolnišnice.⁶²

29. novembra 1918 je nekaj sto vojakov v pohodu po Celovcu izvedlo akcijo snemanja slovenskih napisov. Smodeju so grozili z obešenjem, zato je Celovec kmalu zapustil.⁶³ Njegov namestnik Pirnat pa je na seji 6. decembra 1918 v Ljubljani Pogačnikovo vlado odkrito pozval, naj da zasesti Celovec in Beljak.⁶⁴ Med decembrskimi mirovnimi pogajanjmi v Ljubljani se je pokazalo, da so odnosi med avstrijsko in slovensko stranjo zaradi dogajanja na Koroškem precej zaostreni. Ljubljanski sodnik Fran Milčinski je bil 10. decembra ena od prič dogajanja. Na hodniku deželnega dvorca ga je ustavil Pogačnik: »Sejo imajo nemški odposlanci z našimi, pa so tako hudi, da kar stoje. Nemci so Podrožico zasedli.« Poverjenik ljubljanske vlade Anton Kristan je soočenja pogajalcev opisal še bolj neposredno: »Preveč hudi petelini na obeh straneh.«⁶⁵

Iz poročil, ki jih je komisariat zbiral v Celovcu, je bilo razvidno, da sovraštvo narašča. Tako so menda tudi po Smodejevem odhodu politično izpostavljenim koroškim Slovencem še naprej grozili z obešanjem. Tovrstna poročila je nato vlada v prevodu posredovala francoski misiji v Ljubljani.⁶⁶ Po Smodejevem odhodu je sicer pisarno komisariata do konca februarja 1919 vodil Pirnat, nato pa do konca aprila 1919 dr. Janko Hočvar.⁶⁷

Razpad skupne države je močno prizadel tudi delovanje Mohorjeve družbe v Celovcu. Zapletlo se je že pri distribuciji knjižnega daru za leto 1918 v ljubljanski škofiji. Mohorjeva družba je naročila 12 avtomobilov in dobila dovoljenje ljubljanske vlade, celovške policije in obeh vojaških poveljstev za prevoz knjig čez Velikovec na jugoslovansko ozemlje v Sinčovas. A tik predno je odpeljal prvi avtomobil, ki je že bil naložen s knjigami in carinsko pregledan, je prišla prepoved celovškega vojaškega poveljstva. To je zahtevalo, da je treba knjige, natisnjene pred prevratom, zopet izročiti cenzuri, čeprav jih je pregledala že staroavstrijska vlada. Medtem so v Mohorjevi družbi naročili pri beljaški železniški upravi dva vagona in dobili dovoljenje ljubljanskega

⁶¹ *Slovenec*, 11. 1. 1919, str. 3.

⁶² *Slovenec*, 11. 1. 1919, str. 5; *Slovenec*, 19. 2. 1919, str. 2.

⁶³ Griesser-Pečar, *Politično življenje*, str. 465.

⁶⁴ *Sejni zapisniki*, I, str. 170.

⁶⁵ Milčinski, *Dnevnik*, 408.

⁶⁶ Ribnikar, *Sejni zapisniki*, I, str. 374.

⁶⁷ Griesser-Pečar, *Politično življenje*, str. 465.

vodstva železnic za prevoz knjig prek Podrožce. Celovška policija je po naročilu vojaškega poveljstva knjige cenzurirala in dovolila njihov prevoz, vendar ne preko Podrožce, ampak Gradca. Toda se je spet zapletlo, ker beljaška uprava državnih železnic ni dovolila prevoza na liniji Bruck – Gradec, temveč je zahtevala, da se knjige prepelje preko Podrožce. Celotna zgodba se je zavlekla vse do pomladi 1919.⁶⁸

Sredi januarja 1919 je prevzel vodenje ljubljanske vlade, ki je spričo umestitve jugoslovanskih centralnih oblasti v Beogradu sicer imela manjše pristojnosti kot Pogačnikova, odvetnik Janko Brejc, predvojni voditelj koroških Slovencev. Brejčeva politična preteklost vztrajnega borca proti nemškim nacionalcem na Koroškem je bila znana, zato na avstrijski strani njegovega imenovanja verjetno niso sprejeli z navdušenjem. K njegovi večji spravljivosti pa po drugi strani gotovo ni pripomoglo, da so vandali izropali njegovo posest Grieserhof v bližini Brež, ki se je znašlo pod oblastjo avstrijske republike.⁶⁹

Lemisch je v dopisih državnemu uradu za zunanje zadeve na Dunaju večkrat protestiral zaradi delovanja komisariata. Nasprotovanje je šlo tako daleč, da so sredi februarja 1919 sodelavci komisariata morali zaprositi za zaščito francosko misijo, ki se je mudila v Celovcu. Njen predstavnik major Vanlande je tako koroškim oblastem »priporočil« seznam sedmerice Slovencev in izrazil pričakovanje, da si jih ne bo oviralo pri delovanju. Lemisch se je ob tem precej razburil, češ da so na seznamu »znani fanatični jugoslovanski agitatorji na Koroškem«, kar naj bi pomenilo, da so se Francozi postavili na stran jugoslovanskih aspiracij v deželi.⁷⁰ V dopisu sekcijškemu šefu na uradu za zunanje zadeve Johannu Andreasu Eichhoffu je 24. februarja 1919 Lemisch zahteval, da se delovanje komisariata sploh prepove.⁷¹ Čeprav tudi državni urad za zunanje zadeve na Dunaju ni bil nič kaj naklonjen prisotnosti komisariata v Celovcu, se za prepoved delovanja v njegovem vodstvu le niso odločili.

A kmalu se je pojavil že nov zaplet, ko so v Ljubljani imenovali za Smodejevega namestnika Hočevarja. Brejc je v imenu Deželne vlade za Slovenijo 28. februarja 1919 obvestil dunajski urad za zunanje zadeve, da je bil Hočevar imenovan za namestnika komisarja »za slovensko ozemlje Koroške« (torej

⁶⁸ *Slovenec*, 22. 4. 1919, str. 3.

⁶⁹ *Slovenec*, 30. 4. 1919, str. 1.

⁷⁰ Österreichisches Staatsarchiv, Archiv der Republik, Auswärtige Angelegenheiten, Neues Politisches Archiv, Liasse Österreich [dalje: ÖSTA/ADR, AA, NPA, LÖ], karton 225, Vanlandovo priporočilo koroškim oblastem, 20. 2. 1919; Hočevarjev dopis Lemischu, 20. 2. 1919; Lemischev dopis dunajskemu državnemu uradu za zunanje zadeve, 23. 2. 1919. Na Vanlandovem seznamu so bili navedeni: dr. Pirnat, dr. Hočevar, dr. Rožič, Vladko Bavdek, Matija Prosekar, Josip Polajnkó in dr. Josip Rapoc.

⁷¹ ÖSTA/ADR, AA, NPA, LÖ, karton 225, Lemischev dopis Eichhoffu, 24. 2. 1919.

Smodeja) in vodjo pisarne komisariata.⁷² Teden dni kasneje je Hočevar o svojem imenovanju obvestil tudi Lemischa.⁷³ Eichhoff je naslednji dan ukazal poslati noto jugoslovanskemu poslaništvu na Dunaju, da vlada Kraljevine SHS še vedno ni obvestila dunajskega urada za zunanje zadeve, kakšni so značaj, delokrog in struktura komisariata. Dokler tega jugoslovanska stran ne bi sporočila, komisariat naj ne bi mogel računati na dovoljenje za svoje delovanje. Deželni vladi v Celovcu pa je Eichhoff naročil, da do nadaljnjih navodil ne sme voditi uradne komunikacije s komisariatom, njegovo dejavnost pa mora »na primeren način nevpadljivo nadzirati«.⁷⁴

13. marca 1919 je Bauer pojasnil ljubljanski vladi, da lahko Hočevar opravlja svojo dejavnost »zgolj na ozemljih, ki jih zasedajo slovenske čete«. Izven tega ozemlja pa so mu bili na dunajskem uradu za zunanje zadeve pripravljene dovoliti samo še »zastopanje nesporno južnoslovanskih državljanov« pri deželnih oblasteh.⁷⁵ Bauer je sicer pisno odgovoril ljubljanski vladi. Toda hkrati je bil poslan odgovor tudi v Beograd, pri čemer je bilo sklicevanje dunajskega urada na obvestilo, ki ga je dobil 17. februarja, da je za zastopanje Kraljevine SHS poklicano kraljevo zunanje ministrstvo, še dodaten udarec zunanjepolitičnim ambicijam ljubljanske vlade.⁷⁶

Na Dunaju so sicer še naprej komunicirali tudi z Ljubljano, a hkrati so dali implicitno vedeti, da je njihov glavni sogovornik sedaj beograjsko zunanje ministrstvo. Nepričakovano – in gotovo nenamerno – pa je v pomoč diplomatskim ambicijam Ljubljane priskočil kar sam Lemisch. Sicer se je v odgovoru Bauerju 15. marca še naprej pritoževal, da pristojnosti komisariata SHS niso povsem jasne in da jih je treba »trdno omejiti«, če se bo končno odločalo o formalni podelitvi agremaja. Prav tako naj bi ostalo odprto vprašanje, ali Ljubljana sprejema avstrijsko interpretacijo, po kateri se pod oznako »slovenski del Koroške« razume zgolj ozemlje, zasedeno z jugoslovanskimi četami. Dosedanje izkušnje so namreč kazale, da so predstavniki komisariata nastopali kot odvetniki Slovencev, živečih tudi na nemško-avstrijskem ozemlju. Po drugi strani pa je Lemisch ob tem spomnil dunajski urad za zunanje zadeve, da so politične stranke v deželi že večkrat izrazile željo, da tudi Koroška dobi

⁷² ÖSTA/ADR, AA, NPA, LÖ, karton 225, Brejčev dopis državnemu uradu za zunanje zadeve na Dunaju, 28. 2. 1919. Zanimivo je, da je na Brejčevem dopisu še vedno štampiljka »Narodna vlada SHS v Ljubljani«, čeprav je že dober mesec delovala njena naslednica.

⁷³ ÖSTA/ADR, AA, NPA, LÖ, karton 225, Hočevarjev dopis Lemischi, 5. 3. 1919.

⁷⁴ ÖSTA/ADR, AA, NPA, LÖ, karton 225, Eichhoffovi navodili za noto državnega urada za zunanje zadeve poslaništvu Kraljevine SHS in dopis državnega urada za zunanje zadeve koroški deželni vladi, 6. 3. 1919.

⁷⁵ ÖSTA/ADR, AA, NPA, LÖ, karton 225, Bauerjev dopis na Deželno vlado za Slovenijo, 13. 3. 1919.

⁷⁶ ÖSTA/ADR, AA, NPA, LÖ, karton 225, Eichhoffovo navodilo za noto zunanjemu ministru Kraljevine SHS.

ustrezno zastopstvo interesov pri ljubljanski vladi. Bauerja je prosil za razmislek, da bi vendar vsaj začasno poslali kot pomoč avstrijskemu zastopniku v Ljubljani Faschingu predstavnika Koroške kot izvedenca za vsa vprašanja, povezana s to deželo.⁷⁷

V razpravo o namenih komisariata pa so se sredi marca 1919 vključili tudi Lemischevi strankarski kolegi v koroškem deželnem zboru. V poslanških vprašanjih so komisariat označili za »neke vrste politično izpostavo ljubljanske vlade«, ki deluje proti deželi Koroški. Njegov obstoj naj bi bilo mednarodnopravno sploh nemogoče utemeljiti. Sedež komisariata v hotelu Trabesinger naj bi bil »pisarna za špijonažo«, pri čemer so se poslanci jezili, ker je bilo komisariatu dovoljeno izvajanje kurirske pošte, s čimer naj bi se v Ljubljano pošiljale napačne informacije. Smodejeva komisarska funkcija naj bi bila tudi nezdržljiva z njegovim urednikovanjem časnika *Mir*, ki naj bi bil po mnenju nemških nacionalcev odgovoren za »razkol, laži in zavajanje«.⁷⁸

Skoraj vsak korak komisariata SHS je bil v koroški javnosti pričakan na nož. Njegovo delovanje se je posledično vedno bolj odmikalo od diplomatskih običajev in se še bolj politiziralo. Veliko ogorčenje na avstrijski strani je sredi aprila 1919 povzročila ugotovitev, da je bilo v Ljubljani (s sedežem na Gledališki ulici 10) ustanovljeno okrajno glavarstvo SHS za Celovec, Beljak, Šmohor in politično izpostavo Trg, torej neke vrste vlada v izgnanstvu. V noti, ki jo je dunajski urad za zunanje zadeve poslal poslaništvu Kraljevine SHS na Dunaju 24. aprila 1919, je bil izražen protest, ker je komisariat SHS v Celovcu uradno komuniciral z upravnim organom, ki je očitno posegal v pristojnosti avstrijske uprave. Avstrijska stran je zahtevala od beograjske vlade takojšnjo ustavitev takšnega delovanja.⁷⁹

Komisariat SHS v Celovcu je nekako živel do pomladi leta 1919.⁸⁰ Strinjati se je mogoče z mnenjem Griesser-Pečarjeve, da je predstavljal »neke vrste alibi za slovensko vlado, ki je s tem dokumentirala svojo aspiracijo po Celovcu oz. slovenski Koroški, pa tudi za koroško deželno vlado, ki je hotela pokazati svojo velikopoteznost«.⁸¹ Njegova hibridna vloga, ko je poskušal združevati

⁷⁷ ÖSTA/ADR, AA, NPA, LÖ, karton 225, Lemischev dopis Bauerju, 15. 3. 1919.

⁷⁸ ÖSTA/ADR, AA, NPA, LÖ, karton 225, poslanski vprašnji poslancev Angererja, Pruggerja in Keuschnigga v koroškem deželnem zboru, 13. 3. 1919, prepisa.

⁷⁹ ÖSTA/ADR, AA, NPA, LÖ, karton 225, Nota avstrijskega urada za zunanje zadeve poslaniku Kraljevine SHS na Dunaju, 24. 4. 1919.

⁸⁰ Leta 1922 je začel z delom v Celovcu konzulat Kraljevine SHS, ki ga je vodil Vojislav Rašić. Podobno kot Rašić je bila tudi večina njegovih naslednikov srbskega rodu. Koroški politiki so bili namreč zelo občutljivi, če so se na konzulatu zaposlovali Slovenci. Stumfohl, *Die Rolle*, str. 93.

⁸¹ Griesser-Pečar, *Politično življenje*, str. 465.

klasične konzularne pristojnosti s političnimi ambicijami, je bila že vnaprej obsojena zgolj na delovanje v tranzicijskem obdobju.

PRVI POSLANIK KRALJEVINE SHS NA DUNAJU

Konec januarja 1919 je prišlo na Dunaju do zanimivega avstrijsko-jugoslovanskega incidenta, ki pa je bil bolj kriminalnega kot političnega značaja. 29. januarja zvečer je bil namreč ukraden avtomobil jugoslovanskega poslaništva, vreden 30.000 kron, ko je stal pred poslaniškim poslopjem. Šofer Rudolf Komaron je za nekaj trenutkov vstopil v poslopje, in ko se je vrnil, vozila ni bilo več. Pozno ponoči so ga našli na cesti v X. okraju, tatovi pa so odnesli vse »gumijeve obroče«. ⁸²

Kmalu po tem incidentu, v začetku februarja 1919, je beograjska vlada imenovala za »šefa uradne diplomatske agencije Kraljestva Srbov, Hrvatov in Slovencev« Josipa Pogačnika. ⁸³ Nekdanji predsednik ljubljanske vlade je torej postal prvi poslanik Kraljevine SHS na Dunaju. ⁸⁴ Za Pogačnikovega namestnika je vlada imenovala Čerovića. *Slovenec* je imenovanje komentiral z ugotovitvijo, da sedaj predstavljata Jugoslavijo in Češkoslovaško ista politika, ki sta južne Slované in Čehé zastopala v predsedstvu nekdanjega državnega zbora: tako Pogačnik kot Tusar sta bila namreč podpredsednika. ⁸⁵ Zanimivo je, da sta bila tako prvi jugoslovanski poslanik na Dunaju kot tudi prvi v Prazi Slovencev; v češkoslovaško prestolnico je namreč beograjska vlada poslala nekdanjega ljubljanskega župana Ivana Hribarja.

Vodilni slovenski dnevnik, ki je zagovarjal politiko slovenskih katoliških narodnjakov, ob imenovanju nekdanjega podpredsednika dunajskega

⁸² *Slovenec*, 31. 1. 1919, str. 3.

⁸³ Prim. Arhiv Jugoslavije, fond 334, fascikel 183, Dosje Josipa Pogačnika [dalje: AJ, DJP], sklep predsednika ministrskega sveta Kraljevine SHS Ljuba Davidovića, 24. 1. 1919. Glasilo celjskih Nemcev je vest o tem objavilo šele 8. marca 1919. *Deutsche Wacht*, 8. 3. 1919, str. 2.

⁸⁴ Med Pogačnikovim mandatom je na Dunaju delovalo okoli 30 tujih predstavništév. Sedež jugoslovanskega je bil na Seilerstätte 30, v isti ulici torej, kjer je tudi Knafljeva hiša. Pogačnik je imel rang poslanika. Arhiv družine Pogačnik [dalje ADP], Diplomatska lista tujih misij na Dunaju, 17. 9. 1919. Sredi septembra so imele poleg petih velesil, Velike Britanije, Francije, Italije, Japonske in ZDA, ki so v diplomatski listi vodene posebej, svoje predstavnike še: Argentina, Bavarska, Brazilija, Bolgarija, Čile, Danska, Nemčija, Lihtenštajn, Suvereni malteški viteški red, Nizozemska, Sveti sedež, Perzija, Poljska, Romunija, Saška, Švedska, Švica, Kraljevina SHS (v diplomatski listi vodena kot »Srbija, Hrvaška, Slovenija«), Španija, Češkoslovaška, Turčija, Ukrajina (posebej zastopstvo za Demokratično republiko Ukrajino in Zahodnoukrajinsko ljudsko republiko) ter Madžarska. Zahvaljujem se Marku Pogačniku za posredovanje gradiva iz družinskega arhiva.

⁸⁵ *Slovenec*, 11. 2. 1919, str. 3.

parlamenta za poslanika na Dunaju ni pozabil poudariti, da Pogačnik osebno pozna avstrijske državnike. Z zanj značilnim »osebnim taktom in poznavanjem razmer« naj bi »ublažil marsikako napetost in pripomogel k medsebojnemu miru in k dobrim odnošajem med sosednjima državama«. ⁸⁶ Kot lahko preberemo v *Slovenskem biografskem leksikonu*, je Pogačnik res kljub napetostim zaradi bojev za razmejitvev na Koroškem spretno izvedel repatriacijo slovenskih vojakov nekdanje habsburške armade in pospešil likvidacijo nekdanjih skupnih zadev.

Pogačnik, ki je začel mandat v znamenju spravnihi pričakovanj z avstrijsko republiko, ni ostal na čelu jugoslovanskega zastopništva niti do konca leta 1919. Razrešen je bil 24. novembra 1919 in postavljen »na raspoloženje«, za vodenje zastopništva pa imenovan svetovalec Miloš Mihajlović. ⁸⁷ Posle je Pogačnik predal 10. decembra 1919. Kot izhaja iz ohranjenih uradnih spisov, ravnanje predpostavljenih ob Pogačnikovem slovesu z Dunaja ni bilo ravno korektno. Za čas, ko je bil »na dispoziciji«, mu niso hoteli izplačati niti mesečnih plač, kljub predloženemu stroškovniku pa je ostal tudi brez izplačila potnih stroškov za pot z Dunaja v domači Podnart. ⁸⁸ Nič čudnega, da se je Pogačnik nato povsem umaknil tako iz diplomatskega kot političnega življenja. Ali kot je zapisal liberalni dnevnik *Slovenski narod*: »Zamaknjen se vase je šel v svoj ljubljeni Podnart.« ⁸⁹ Praga je tako ostala edina prestolnica, v kateri je bil poslanik Kraljevine SHS slovenskega rodu.

NASPROTNIKI NA PARIŠKEM DIPLOMATSKEM PARKETU

Dokončna odločitev o razmejitvi na Koroškem in Štajerskem je bila sprejeta na pariški mirovni konferenci. Zaradi različnega formalnega statusa delegacij Kraljevine SHS in avstrijske republike do neposrednega soočenja slovenskih in avstrijskih zastopnikov v Parizu ni prišlo, toda slovensko-avstrijska razmejitvena problematika je vseeno dvigovala precej prahu.

Po rangi je bil sicer od Slovencev v jugoslovanski delegaciji ključna osebnost Ivan Žolger, strokovnjak za ustavno in dvorno pravo ter sploh edini

⁸⁶ *Slovenec*, 12. 2. 1919, str. 2.

⁸⁷ Prim. AJ, DJP, dekret ministrskega sveta Kraljevine SHS Ljuba Davidovića, 24. 11. 1919; navodilo načelnika političnega oddelka zunanjega ministrstva Simiča Pogačniku, 25. 11. 1919. Hoffinger je dunajsko vlado obvestil o Pogačnikovi zamenjavi 29. novembra. ADP, Hoffingerjev telegram avstrijskemu uradu za zunanje zadeve, 29. 11. 1919, kopija.

⁸⁸ AJ, DJP, Pogačnikova pritožba na jugoslovansko zunanje ministrstvo, verjetno iz marca 1920.

⁸⁹ *Slovenski narod*, 19. 8. 1933, str. 4.

Slovenec, ki je v habsburški monarhiji zasedal mesto ministra.⁹⁰ Prav zato so bili nekateri člani drugih delegacij, zlasti italijanske in češkoslovaške, do njega kot nekdanjega ministra poražene države zadržani. Vse do maja 1919, ko je v Pariz prispela avstrijska delegacija, v kateri je sta bila tudi Heinrich Lammasch, zadnji staroavstrijski ministrski predsednik, ki je sodil med najožje zaupnike cesarja Karla, in nekdanji pravosodni minister Franz Klein, je bil tako Žolger edini nekdanji cesarsko-kraljevi minister na mirovni konferenci. Nič čudnega, da je eden od hrvaških kolegov ugotavljal, kako si je Žolger uredil svojo pisarno »po dunajskem vzoru«.⁹¹

Nenaklonjena obravnava, ki je je bil zaradi svoje črno-žolte preteklosti deležen Žolger s strani nekaterih delegatov zmagovalnih držav, v bistvu ni bila nič v primerjavi s ponižanji, ki so jih morali prenašati avstrijski predstavniki, ko so naposled dobili 2. maja 1919 vabilo, naj pridejo v Pariz.⁹² V bistvu so Avstrijci dobili vabilo zgolj zato, da jim bodo predani mirovni pogoji, v pogajanjih pred tem pa kot poražena država niso smeli sodelovati. Razen tega pa je še pri imenovanju avstrijskih delegatov prišlo do vmešavanja antantnih diplomatov. Tako je francoski poslanik Henry Allizé dal jasno vedeti, da nasprotuje imenovanju vplivnega Kleina za vodjo delegacije.⁹³ Podobno kot Žolger je tudi Klein v času habsburške monarhije napravil zgledno uradniško kariero, a je bil v očeh dela antantne diplomacije moteč iz političnih razlogov. Če so Žolgerju očitali domnevno preveliko lojalnost do stare monarhije, je bilo pri Kleinu sporno njegovo goreče zavzemanje za priključitev nove republike Nemčiji. Tako je na koncu vodenje delegacije moral prevzeti kar državni kancler Karl Renner osebno, Klein pa je tja odpotoval zgolj kot namestnik zunanjega ministra.⁹⁴

Poleg visokih uradnikov posameznih ministrstev, kot je bil Klein v službi zunanjega, so bili v avstrijski delegaciji kot svetovalci tudi predstavniki različnih dežel. Koroško sta zastopala deželni svetnik Vincenz Schumy in gimnazijski profesor Martin Wutte. Slednji je po prihodu iz Pariza o »koroškem osvobodilnem boju« napisal tudi temeljno študijo, v kateri pa v svoji koroški domovinski zavzetosti ni skrival antipatij do Žolgerjeve vloge.⁹⁵ Štajerski predstavnik na konferenci je bil radgonski zdravnik in politik Franz

⁹⁰ O delovanju Slovencev v jugoslovanski delegaciji prim. Himmelreich, *Slovenski člani*; Rahten, *Slovenski pravniki*.

⁹¹ Rahten, *Diplomatska prizadevanja Ivana Žolgerja*, str. 500–502.

⁹² Ermacora, *Der unbewältigte Friede*, str. 37.

⁹³ Funder, *Vom Gestern ins Heute*, str. 609–610.

⁹⁴ Rahten, *Diplomatska prizadevanja*, str. 508.

⁹⁵ Prim. Martin Wutte, *Kärntens Freiheitskampf 1918–1920* (Klagenfurt, 1985) (dalje: Wutte, *Kärntens Freiheitskampf*).

Kamniker, ki je ob prevratu zaslovel zaradi svojega vztrajnega odpora proti jugoslovanski zasedbi mesta.⁹⁶

Tudi v jugoslovanski delegaciji so bili številni slovenski izvedenci, med njimi kot član tiskovne sekcije tudi že omenjeni Švegel. Za razliko od Žolgerja, ki je moral svojo črno-žolto preteklost prikrivati, se je Švegel nanjo celo skliceval. Dobro si ga je, na primer, zapomnil eden od ameriških izvedencev prof. James Shotwell, ki je v svojem dnevniku opisal pogovor z njim na večerji 19. februarja 1919. Švegel, ki se je v habsburški dobi večinoma podpisoval kot Hans Schwegel, se mu je predstavil kot avstrijski konzul v St. Louisu, Winnipegu in drugih mestih. Opazil je, da je govoril angleško zelo dobro. Povedal mu je, da je poveljeval 400. albanski brigadi na avstrijski strani in je potem, ko je bilo vzpostavljeno premirje, »nenadoma odkril, da je Slovenec«. Shotwell je ob tem pripomnil: »Nekaj smešnega je v tem nacionalnem biznisu.«⁹⁷ Kaj bi šele dejal Shotwell, če bi vedel, da je konzulov brat dr. Viktor Vinzenz Schwegel ostal v službi avstrijske države in tudi aktivno pomagal avstrijskemu izvedencu za koroško vprašanje Wutteju, ki se je prav tako znašel na pariški konferenci.

BRATA V SLUŽBI DVEH DRŽAV

Za konec velja nekoliko bolj osvetliti še zgodbo bratov Schwegel, ki na osebni ravni nedvomno dobro ponazarja slovensko-avstrijske delitve po razpadu skupne države. Viktor je bil Ivanov mlajši brat, oba sta bila rojena v Zgornjih Gorjah pri Bledu in obema je bil krstni boter Josef baron Schwegel, nekdanji avstro-ogrski diplomat, ki se je udeležil tudi berlinskega kongresa leta 1878 in bil nekaj časa celo v igri za zunanjega ministra.⁹⁸ Ivan in Viktor sta izbrala tudi isti univerzitetni študij – pravo. Medtem ko je Ivan, ki je poleg študija prava končal še dunajsko Konzularno akademijo, na prelomu stoletja začel kariero v avstro-ogrski konzularni službi, je Viktor najprej služboval pri kranjski deželni vladi, nato pa na izobraževalnem ministrstvu in v prezidiju ministrskega sveta. Če je Ivan ob prevratu svoje bogate konzularne izkušnje ponudil

⁹⁶ Rahten, *Diplomatska prizadevanja*, str. 508.

⁹⁷ Lipušček, *Ave, Wilson*, str. 107–108 in 115.

⁹⁸ Oba sta v krstni knjigi vpisana pod priimkom Žvegelj: Ivan se je rodil 17. februarja 1875 in je vpisan kot »Janez«, Viktor pa 20. decembra 1876 in je vpisan kot »Jan Vincencij«. Pri slednjem je bilo ime »Jan« kasneje prečrtano in pripisano »Viktor«. Nadškofijski arhiv Ljubljana, Krstna matična knjiga župnije Gorje, X, 1862–1903. Zahvaljujem se kolegu Rajmundu Lamprehtu, ki mi je posredoval omenjene rodoslovne podatke.

jugoslovanski državi, pa je Viktor ostal v avstrijski službi.⁹⁹ Tako sta se v boju za razmejitev med novima državama znašla brata na nasprotni strani.

V začetku novembra 1918 se je razvila zanimiva korespondenca med Martinom Wuttejem, ki je potreboval pomoč pri svojem raziskovanju glede razmejitve na Koroškem, in Viktorjem Schweglom, ki je očitno bil lahko zelo koristen tudi zaradi svojega znanja slovenščine. Wutte in Schwegel sta bila isti letnik, Korošec je bil samo 5 dni starejši od Gorenjca.¹⁰⁰ Kot izhaja iz njune korespondence, sta se spoznala že na beljaški gimnaziji. Schwegel je bil ob prevratu uslužbenec oddelka za manjšine v državni pisarni na Dunaju, Wutte pa se je kot profesor na celovski gimnaziji večinoma ukvarjal z vprašanjem razmejitve med novima državama. In kot se je 3. novembra 1918 pohvalil v enem od pisem Wutteju, je imel Schwegel direkten dostop do državnega kanclerja Rennerja. Iz istega pisma je mogoče tudi razbrati, da je bil eden od zaslužnih za Schweglov vzpon v uradniški karieri znani koroški nemško nacionalni poslanec Josef Dobernig, sicer velik nasprotnik koroških slovenskih narodnjakov. Dobernig ga je namreč leta 1917 priporočil pri ministrskem predsedniku Ernstu Seidlerju, da ga je sprejel v prezidij ministrskega sveta. Dodeljen je bil oddelku za ustavno reformo.¹⁰¹ Torej je Schwegel pokrival prav področje, za katerega je bil kot minister brez listnice zadolžen minister Žolger.¹⁰²

Iz pisma 2. decembra 1919 je razvidno, da se je Wutte obrnil na Schwegla s prošnjo, da posreduje njegovo mnenje glede načrtovanega zemljevida dunajskega geografskega inštituta. Kot kaže, je Wutteja zmotil predvideni kriterij začrtanih meja Nemške Avstrije, ki naj bi temeljil izključno na etničnih predpostavkah, kar pa za Koroško naj ne bi bilo ustrezno. Schwegel je izrazil razumevanje za stališče »starega beljaškega kolega«, da so v koroškem primeru razmere pač takšne, da zgolj narodnost sama po sebi naj ne bi mogla biti kriterij za pripadnost državi. Schwegel je še pripomnil, da je Wuttejeve pomsleke glede razmejitvenih načel prenesel Štajercem, ki pa naj bi bili drugačnega mnenja. Pohvalil je Korošce, da doslej niso črpali sredstev, ki jih je imela na razpolago centralna vlada za propagandne namene. Če pa bi po vzoru na

⁹⁹ Podatki o Ivanu so bili že večkrat objavljeni, nazadnje v biografiji, ki sem jo objavil lani. Rahten, *Med Kakanijo in Wilsonio*. O Viktorju pa so povzeli po: Österreichisches Staatsarchiv, Archiv der Republik, Bundeskanzleramt, Präsidium, Pensionsakten, Mapa Viktorja Schwegla. Zahvaljujem se dr. Romanu Hansu Grögerju, ki mi je pomagal poiskati citirano gradivo.

¹⁰⁰ Zanimivo je, da je v *Slovenskem biografskem leksikonu* objavljeno kar obsežno geslo o Wutteju, njegov avtor pa je Bogo Grafenauer. Arhiv Slovenskega biografskega leksikona, Osebna mapa Martina Wutteja.

¹⁰¹ Kärntner Landesarchiv, KLA 684, Nachlass Martin Wutte, Wissenschaftliche Korrespondenz, škatla 2 [dalje: KLA 684, NMW], Schweglovo pismo Wutteju, 3. 11. 1919.

¹⁰² Prim. Škrubej, *Ivan Žolger*, str. 151. Podrobno o takratnih državnopravnih reformnih načrtih Rumpler, *Das Völkermanifest*.

druge »ogrožene dežele« tudi Koroška želela tovrstno podporo, je Schwegel ponudil pomoč, zato je svetoval, naj se Wutte o tem pogovori z Lemischem in Schumyjem.¹⁰³

Kot je razvidno iz nadaljnje korespondence, ki je ohranjena za čas vse do pomladi 1920, je Schwegel imel pogosto neke vrste posredovalno vlogo med Wuttejem in avstrijskim predstavništvom v Ljubljani. Wutte se je zanimal predvsem za jugoslovansko gradivo o koroškem vprašanju, različne brošure, letake in časopise. Schwegel se je zelo trudil, da pomaga pri iskanju besedil, ki jih je potreboval Wutte za svoje delo.¹⁰⁴ Del jih lahko kasneje najdemo tudi v standardnem Wuttejevem delu o »koroškem osvobodilnem boju«.¹⁰⁵

Razpad skupne države je torej lahko usodno vplival tudi na politično orientacijo in državno lojalnost bratov. Vsekakor so bile ob prevratu dileme predstavnikov družbene elite na obeh straneh meje, ki so vzpostavljali komunikacije v novih razmerah, vendarle večje, kot se zdi na prvi pogled.

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

Arhiv družine Pogačnik.

Arhiv Jugoslavije, fond 334, fascikel 204, Dosje Ivana Švegla.

Arhiv Jugoslavije, fond 334, fascikel 183, Dosje Josipa Pogačnika.

Arhiv Slovenskega biografskega leksikona, Osebna mapa Ivana Švegla.

Arhiv Slovenskega biografskega leksikona, Osebna mapa Martina Wutteja.

Kärntner Landesarchiv, KLA 684, Nachlass Martin Wutte, Wissenschaftliche Korrespondenz, karton 2.

Nadškofijski arhiv Ljubljana, Rojstna matična knjiga, Gorje X, 1862–1903.

Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, Rokopisni oddelek, Ostalina Janka Mačkova, Ms 1963, Silvester Košutnik, Šolska kronika šole v Št. Ilju od prevrata do konca šol[skega] leta 1920/21.

Österreichisches Staatsarchiv, Archiv der Republik, Auswärtige Angelegenheiten, Neues Politisches Archiv, Liasse Personalien, kartona 380 in 381.

Österreichisches Staatsarchiv, Archiv der Republik, Bundeskanzleramt, Auswärtige Angelegenheiten, Neue Administrative Registratur, Fach 4, Osebna mapa Josefa Faschinga.

¹⁰³ KLA 684, NMW, Schweglovo pismo Wutteju, 2. 12. 1919.

¹⁰⁴ KLA 684, NMW, Schweglovo pismo Wutteju, 13. 12. 1919.

¹⁰⁵ Prim. Wutte, *Kärntens Freiheitskampf*.

Österreichisches Staatsarchiv, Archiv der Republik, Bundeskanzleramt, Präsidium, Pensionsakten, Mapa Viktorja Schwegla.

Osebni arhiv avtorja, korespondenca.

Tiskani viri

Außenpolitische Dokumente der Republik Österreich 1918–1938, I. Selbstbestimmung der Republik. Ur. Klaus Koch, Walter Rauscher in Arnold Suppan. Wien 1993.

Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918–1919. Izabrani dokumenti. Ur. Marina Štambuk-Škalić in Zlastko Matijević. Zagreb 2008.

Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo 1918–1921, I–III. Ur. Peter Ribnikar. Ljubljana 1998, 1999 in 2002.

Časopisni viri

Slovenec, 1919.

Slovenski narod, 1919, 1933.

Literatura

Rudolf Agstner, *Handbuch des Österreichischen Auswärtigen Dienstes, 1918–1938. Zentrale, Gesandtschaften und Konsulate.* Wien 2015.

Rudolf Agstner, *Handbuch des k. (u.) k. Konsulardienstes. Die Konsulate der Donaumonarchie vom 18. Jh. bis 1918. Aus dem Nachlass herausgegeben vom Bundesministerium für Europa Integration und Äußeres in Zusammenarbeit mit Gerhard Gonsa.* Wien 2018

Ervin Dolenc, Deavstrizacija v politiki, upravi in kulturi v Sloveniji, *Slovensko-avstrijski odnosi v 20. stoletju.* Ur. Dušan Nečak et al. Ljubljana 2004, str. 81–94.

Felix Ermacora, *Der unbewältigte Friede. St. Germain und die Folgen.* Wien – München, 1989.

Friedrich Funder, *Vom Gestern ins Heute. Aus dem Kaiserreich in die Republik.* Wien 1952.

Tamara Griesser-Pečar, Politično življenje v Celovcu 1914–1918, s posebnim poudarkom na delovanju Slovencev. *Studia Historica Slovenica* 9 (2009), št. 2–3, 439–468.

Bojan Himmelreich, Slovenski člani jugoslovanske delegacije na pariški mirovni konferenci 1919–1920. *Celjski zbornik* 1993. Celje 1993, str. 163–179.

Gregor Jenuš, *Ko je Maribor postal slovenski. Iz zgodovine nemško-slovenskih odnosov v Mariboru od konca 19. stoletja in v prevratni dobi.* Maribor 2011.

Uroš Lipušček, *Ave Wilson: ZDA in prekrajanje Slovenije v Versaillesu 1919–1920.* Ljubljana 2003.

Fran Milčinski, *Dnevnik 1914–1920*, ur. Goran Schmidt. Ljubljana 2000, str. 425–426.

Mojega življenja pot. Spomini dr. Vladimira Ravniharja. Ur. Janez Cvirn, Vasilij Melik in Dušan Nečak. Ljubljana 1997.

Carlo Moos, *Habsburg post mortem. Betrachtungen zum Weiterleben der Habsburgermonarchie*. Wien – Köln – Weimar 2016.

Jurij Perovšek, *Slovenski prevrat 1918. Položaj Slovencev v Državi Srbov, Hrvatov in Srbov*. Ljubljana 2018.

Andrej Rahten, *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije. Slovenska politika v času zadnjega habsburškega vladarja Karla*. Celje 2016.

Andrej Rahten, *Med Kakanijo in Wilsonio. Poklicne in politične preizkušnje Hansa Schwelga alias Ivana Šveglja*. Celovec – Ljubljana – Dunaj 2018.

Andrej Rahten, Diplomatska prizadevanja Ivana Žolgerja za Slovensko Štajersko in Prekmurje. *Studia Historica Slovenica* 2018, 2, str. 489–528.

Andrej Rahten, Slovenski pravniki na diplomatskem paketu do mednarodnega priznanja nove države. *Prispevki za novejšo zgodovino* 2019, 2, str. 115–129.

Franc Rozman, Odnos med Nemci in Slovenci na prelomu stoletja (primer socialne demokracije). *Slovensko-avstrijski odnosi v 20. stoletju*. Ur. Dušan Nečak et al. Ljubljana 2004, str. 63–70.

Helmut Rumpler, *Das Völkermanifest Kaiser Karls vom 16. Oktober 1918. Letzter Versuch zur Rettung der Habsburgerreiches*. Wien 1966.

Ivan Senekovič, Sedemindvajseti januar 1919 v Mariboru, *Kronika slovenskih mest* 1936, 1, str. 59–64; 2, str. 110–114.

Rothraud Stumfohl, Die Rolle und Tätigkeit der Konsulate in Klagenfurt und Ljubljana. *Kärnten und die nationale Frage. Kärnten und Slowenien*. Ur. Stefan Karner in Janez Stergar. Klagenfurt 2005, str. 91–102.

Petra Svolfšak, »Označen sem namreč za sumljivega in državi nevarnega prijatelja italijanske iredente«. Drobtnica o političnem preganjanju Andreja Gabrščka med prvo svetovno vojno. *Marušičev zbornik. Zgodovinopisec zahodnega roba*. Ur. Petra Kolenc et al. Ljubljana 2019, str. 347–371.

Katja Škrubej, Ivan Žolger in zadnji poskus revizije ustave v Habsburški monarhiji: povezave s snovanjem ustavnih podlag za novo politično skupnost? *Prispevki za novejšo zgodovino* 2019, 2, str. 130–156.

Janez J. Švajncer, *Slovenska vojska 1918–1919*. Ljubljana 1990.

Martin Wutte, *Kärntens Freiheitskampf 1918–1920*. Klagenfurt 1985.

THE ESTABLISHMENT OF THE SLOVENE-AUSTRIAN RELATIONS AFTER THE BREAK-UP OF THE HABSBURG MONARCHY

Summary

The centenary of the Treaty of Saint-Germain is a good reason for a (new) discussion on the beginnings of the Slovenia-Austria relations. A century ago, the border between Slovenes and Austrians did not appear only in the geographical sense, but the collapse of the Habsburg Monarch also resulted in discrepancies in many different fields. Numerous disputes between the governments in Ljubljana and Vienna occurred. For Slovenes, who had lived in a multinational state for centuries, Vienna became almost overnight the capi-

tal of a foreign, in fact, hostile county. The article, which is based on Slovene and Austrian archival materials, describes the beginnings of the Slovene-Austrian relations after the break-up of the Habsburg Monarchy. The establishment of representative offices in Vienna, Klagenfurt, and Ljubljana is presented in detail. The importance of Ljubljana as the seat of the representation office of the Austrian Republic, where Josef Fasching, a former official in Celje, was active between November 1918 and November 1919, is presented for the first time. The roles of the first Yugoslav representatives of Slovene origin, Ivan Švegel and Josip Pogačnik, who were active in Vienna, are also evaluated. The former Austria-Hungary consul Švegel was in November 1918 appointed as the representative of the National Government of Slovenes, Croats and Serbs in Vienna. The former vice-president of the Vienna parliament Pogačnik was, after his mandate as the president of the Ljubljana government, appointed as the first minister in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes in Vienna.

DIE AUFNAHME DER SLOWENISCH-ÖSTERREICHISCHEN BEZIEHUNGEN NACH DEM ZERFALL DER HABSBURGERMONARCHIE

Zusammenfassung

Die 100 Jahre seit dem Vertrag von Saint-Germain sind ein guter Grund für (neue) Überlegungen zu den Anfängen der slowenisch-österreichischen Beziehungen. Vor einem Jahrhundert wurden nicht nur die geographischen Grenzen zwischen den Slowenen und Österreichern hergestellt, sondern kam es nach dem Zerfall der Habsburgermonarchie auch zu Spaltungen in vielen anderen Bereichen. Es kam zu Konflikten zwischen den Behörden in Ljubljana und Wien. Nach Jahrhunderten des Zusammenlebens in einem Vielvölkerstaat wurde Wien für Slowenen über Nacht plötzlich die Hauptstadt eines fremden, sogar feindlichen Staates. Der Artikel, der auf slowenischen und österreichischen Archivquellen basiert, behandelt die Anfänge der slowenisch-österreichischen Beziehungen nach dem Zerfall der Habsburger Monarchie. Die Errichtung der Vertretungen in Wien, Klagenfurt/Celovec und Ljubljana wird genauer vorgestellt. Zum ersten Mal wird auch die Bedeutung von Ljubljana als Sitz der Vertretung der österreichischen Republik bewertet; von November 1918 bis November 1919 war dort der ehemalige Beamte aus Celje/Cilli Josef Fasching tätig. Auf der anderen Seite werden auch die Rollen von Ivan Švegel und Josip Pogačnik, den ersten jugoslawischen Vertretern slowenischer Abstammung in Wien, bewertet. Der ehemalige österreichisch-ungarischer Konsul Švegel wurde im November 1918 zum Vertreter der Nationalregierung von Slowenen, Kroaten und Serben in Wien ernannt. Der ehemalige Vizepräsident des Wiener Parlaments Pogačnik wurde nach dem Ende seines Präsidentenmandates in der Regierung in Ljubljana zum ersten Gesandten des Königreichs der Serben, Kroaten und Slowenen in Wien ernannt.